

AUTENTICKÁ FILOZOFIA

V STREDOVEKU A MEDICÍNA

Ján ŠTVRTINA

Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky, LF UK v Bratislave

Filozofia sa snaží hľadať a získať poznanie. Zákonite preto aj skúma, ako ho získať. Naprieč históriou sa v istých obdobiach prelínali dva názory na túto otázku. Empirizmus a racionalizmus, pričom filozofi sa k nim postavili rôzne. Niektorí vyhranene zastávali iba jeden, iní obidva v rôznych pomeroch. V stredoveku sa však napríklad časť filozofov priklonila k názoru, že vhodná je kombinácia empirizmu aj racionalizmu, ale posunuli sa ešte o krok ďalej. Vložili do filozofie novú poznávaciu metódu, ktorú by sme v dnešnej dobe nazvali experiment. Takúto filozofiu nazývam autentická – realizuje sa aj mimo myseľ konkrétneho jedinca. Je teda o krok bližšie k poznaniu ako akákoľvek kombinácia empirizmu a racionalizmu.

V istom zmysle v stredoveku v centre autentickej filozofie stál človek, preto sa spojila s medicínou. Môžeme povedať, že medicína slúžila ako realizačná plocha na overovanie platnosti poznania. Tým bol objavený predobraz toho, čo by sme dnes nazvali „Evidence Base Medicine“, z čoho dnešná doba spravila frašku.

Dovoľte mi uviesť Vás do obdobia zvaného stredovek. Potom sa pokúsim zodpovedať otázky vyplývajúce z predchádzajúceho textu a nakoniec predložím niekoľko konkrétnych príkladov z učenia autentických mysliteľov.

Vďaka Alexandrovi Veľkému bolo helenistické obdobie ako vriaci kotol, zmes kultúr, názorov, filozofií, náboženstiev. Prelievali, stretávali, transformovali, kryštalizovali, rozpúšťali, spájali sa na pobrežiach Stredozemného mora. Alexandria niekoľko storočí predstavovala jedno z hlavných centier týchto reakcií. Reakcií, o ktorých asi nikto netušil, či skončia výbuchom, či poznaním. A čo z toho bude a pre koho horšie či lepšie. Niektorí historici tvrdia, že novej rímskej ideológii sa podarilo uhasiť tento oheň poznania a nastoliť „poriadok“ nielen v Alexandrii, ale aj v celom „známom“ svete. Toto obdobie sa nazýva „temný“ stredovek. Niektorí však majú opačný názor. Podľa dochovaných záznamov môžeme predpokladať, že minimálne občas sa tento oheň výrazne rozohrel, napríklad vo forme už spomínanej autentickej filozofie a medicíny.

Tu hneď vzniká **prvá otázka**: Aký je rozdiel medzi lekárom a filozofom ?
Zájdime na chvíľu späť do obdobia helénizmu a spýtajme sa Sibyla:

- Kto je to filozof ? Ten, kto vie spraviť sklo.
- Kto je to lekár ? Ten, kto ho vie použiť.
- A kto je to mudrc ? Ten, kto vie oboje.

Sibyla nám potvrdzuje, že filozof je ten, kto používa autentickú filozofiu. Na výrobu skla totiž nestačí iba hocijaká myšlienka, ale taká myšlienka, ktorá sa realizuje napríklad aj v hmote. Tu si dovoľím krátku odbočku. Aby myšlienka jedinca bola autentická, nemusí sa realizovať iba v hmote. Napríklad Einstein používal vo svojom výskume tzv. myšlienkové experimenty, ktoré overoval tým, že ich realizoval v matematike, až neskôr boli overené (dosiaľ nie všetky) aj v hmote. Filozof by teda mal svoje myšlienky testovať aj mimo jeho vlastného myšlienkového sveta.

Ak hovoríme o človeku, tak veľmi vhodným na testovanie antropologickej filozofie je práve lekárske umenie. Sibyla nás ďalej upozorňuje, že by bolo neetické vydávať sa za lekára a popri tom robiť pokusy na ľuďoch. Lekár už musí filozofom vyrobené a tým otestované „sklo“ iba použiť.

Môže byť jeden človek filozofom aj lekárom ? Môže, ale musí vedieť, kedy vyrába „sklo“ a kedy ho používa.

Musí byť jeden človek filozofom aj lekárom (iba, alebo aj v inom, než len v bežnom dnešnom profesionálnom ponímaní) ? Musí, ak sa chce stať mudrcom. To je pohľad Sibyly.

Autentická filozofia nie je až taká prísna, filozof síce nemusí byť lekárom, ale mal by robiť okrem filozofie aj niečo, kde sa jeho myšlienky môžu manifestovať. A snažiť sa o to, aby sa aj manifestovali. Pričom takáto manifestačná rovina môže byť pokojne aj bežný život daného jednotlivca.

Podobnou otázkou je: Aký je rozdiel medzi autentickou filozofiou a vedou ? Z pohľadu stredovekého mysliteľa, by sme povedali: Žiadny. Dnešná veda sa však začína od tohto poňatia odkláňať. Hádám najdôležitejší rozdiel vidíme v otázke dokázateľnosti poznania. Autentická filozofia operuje s faktom, že hocijaké poznanie môže človek dokázať jedine sám sebe. Akákoľvek ďalšia snaha o dokazovanie inej osobe je z pohľadu dôkazu ako takého, zbytočná. Jediný zmysel takejto snahy je v uľahčení samodokazovania inej osobe. Tento postup by sa však už nemal považovať za vedu ako takú, ale za učenie. Dnešná veda naopak podlieha ilúzii možnosti dokazovať poznanie iným osobám.

Rovnováha princípov autentickej filozofie sa vychýľuje, a tým sa presúva ťažisko od filozofie, ktorá používa ako jeden zo svojich nástrojov experiment, k experimentovaniu, ktoré občas používa aj filozofiu. Netvrdím, že takýto prístup je zlý, je iba menej efektívny z pohľadu poznávania ako takého.

S modernou vedou a dobou je spätá aj **d'alšia otázka**: Je aj v „čistej“ filozofii potrebná autenticnosť? Dovolím si odpovedať históriou jednej myšlienky, ktorá spustila lavínu a jej následky odstraňujeme dodnes. Aristotelovi vďačíme za množstvo objavov na poli filozofie aj vedy. Na rozdiel od Platóna však zastával názor, že žena je oproti mužovi menejcenná. Tento názor od neho prebral Tomáš Akvinský a prostredníctvom cirkvi aj celá stredoveká spoločnosť.

Vráťme sa späť k autentickej filozofii **otázkou**: Používa autentická filozofia aj iné nástroje ako racio, empiriu a experiment? Môžeme povedať áno, aj nie.

Racio aj empiriu rozdeľuje do dvoch kategórií. Nazývajúme ich vnútorné a vonkajšie racio a vnútornú a vonkajšiu empiriu. Tu si dovoľm znova trochu odbočiť. V stredoveku v Európe bolo dominujúcou ideológiou to, čo presadzovala katolícka cirkev. Popri tom sa samozrejme šírila aj filozofia kresťanstva, hoci často vyhlasovaná za kacírstvo. V určitej polarite však bola kresťanstvom ovplyvnená väčšina vtedajšej spoločnosti. Autentických filozofov nevynímajúc. Možno aj to prispelo k už spomínanému rozdeleniu rácia a empirie na vonkajšie a vnútorné. Hranica medzi vonkajším a vnútorným je veľmi neostrá. Na ich vysvetlenie je potrebné používať pojmy terminologicky neustálené, preto občas dochádza k nie úplne presnej interpretácii. Dá sa povedať, že vonkajšie racio sú vedomé aj podvedomé, či nevedomé pochody, ktoré skúmajú všetko, čo je „mimo“ konkrétneho jednotlivca.

Tu si však okamžite oponujem otázkou: Čo je „mimo“ konkrétneho jednotlivca ? Preto, ak si odmyslíme hmotu, táto otázka nie je taká jednoduchá. Napríklad sú pudy vo Freudovskom (11) zmysle súčasťou konkrétneho „Ja“, resp. môže o sebe konkrétny jednotliviec povedať : Ja som pud ?

Ak sa nám aj podarí vyriešiť túto otázku, ktorej riešenie presahuje možnosti tohto článku, zistíme, že nám nakoniec nedá celkovú odpoveď na to, čo je vonkajšie a vnútorné racio. Preto som sa zmienil aj o tejto „definícii“ zmienil, umožní nám čiastočné pochopenie. Pre ešte lepšie pochopenie je tu ďalšia možnosť výkladu. Vonkajšie racio sú vedomé aj podvedomé, či nevedomé pochody, ktoré skúmajú všetko, čo je primárne pochopiteľné tým, čo nazývame rozum predtým, než ho rozdelíme na vonkajší a vnútorný. Veľmi zjednodušene by sme mohli povedať, že je to to, čo sa nám javí primárne logické. Vnútorné racio je teda to, čo skúma „vnútorné“ časti konkrétneho jednotlivca alebo to, čo je zväčša primárne vedomím nepochopiteľné, ale ešte stále uchopiteľné.

V stredoveku sa toto vnútorné racio nazývalo napríklad vnútorný hlas pochádzajúci od Boha, v antike by sme mohli hovoriť o Sokratovom daimonióne, v judaizme napríklad o or chaja, ak by sme sa presunuli ďalej na východ do Indie, tak by sme mohli hovoriť o niečom, čo prostredníctvom viacerých úrovní vychádza z Átmana, alebo ešte ďalej na východ, v taoizme, o niečom, čo vychádza z Tao. (8),(9),(10)

Vonkajšia empíria je pomerne ľahšie zdefinovateľná, lebo súvisí s pocitmi, ktoré generuje našich päť hmotných zmyslov. O vnútornej empírii by sme mohli povedať, že je to niečo, čo nám pomáha cítiť, z ktorej oblasti rozumu, prípadne mimo rozumu konkrétna myšlienka prichádza. Zjednodušene : Je to pocit z myšlienky.

Pre úplnosť ešte dodám, že z rozdelenia racia a empirie na vonkajšiu a vnútornú vyplýva, že existuje priestor v bytosti, ktorý je mimo toho, čo sme doteraz nazývali rozum. Písať o tomto priestore je nad rámec tohto článku, ale hlavne je poznateľný výhradne individuálne.

Overiť pravdivosť predchádzajúcich odsekov myslením samotným, nie je jednoduché. Dokonca je otázne, či je vôbec možné. A tu je práve obrovský prínos autentickej filozofie, ktorá sa snažila o overovanie aj prostredníctvom manifestácie, realizácie, či „fungovaní“ aj v hmotnej rovine, napríklad v už spomínanej medicíne.

Doteraz sme hovorili skôr o metódach autentickej filozofie. Skúsme sa teraz pozrieť k akým poznatkom na základe týchto metód autentická filozofia dospela prostredníctvom jej predstaviteľov. V stredoveku bolo viac osobností, ktoré môžeme považovať za autentických filozofov. Pre tento krátky prehľad som vybral dvoch, ktorí túto filozofiu asi najúplnejšie vystihujú - *Svätá Hildegarda z Bingenu* a *Paracelsus*.

Svätá Hildegarda žila v dvanástom storočí, bola rehoľníčkou – benediktínkou. Preto aj terminológia, ktorú používala, vychádzala z kresťanskej náuky. Túto terminológiu zachovám v súvislosti s ňou aj pre tento článok. Sv. Hildegarda je považovaná za zakladateľku kláštora, kazateľku, vizionárku, maliarku, hudobníčku, kozmologičku, poetku, dramaturgičku, filozofku a za prvú nemeckú prírodovedkyňu a lekárku. Pápež Benedikt XVI. ju 10.5. 2012 vyhlásil za svätú a hneď nato 7.10.2012 ju označil za učiteľku Cirkvi. Pre svoje veštické a vizionárske schopnosti mala vo svojej dobe prezývku „Rýnska Sibyla“. Od raného detstva mávala videnia nekonečného svetla, ktoré neskôr pomenovala ako Živé svetlo. O svojich videniach však verejne začala písať až ako 40-ročná po zápase s chorobou, ktorú vysvetlila ako svoje odmietanie hovoriť o

svojich víziách, ktoré dostala od Boha. Keď začala s písaním vízií, vrátili sa jej telesné sily, a tak vzniklo jej prvé teologické dielo: trilógia *Scivias Domini*. (2),(3)

„To, čo vidím, nemôžem dokonale vedieť, pokiaľ som v službách tela a neviditeľnej duše. Tieto veci nepočujem svojimi ušami, nevnímam ich myšlienkami svojho srdca, ani spoločnou činnosťou svojich piatich zmyslov; vidím ich iba vo svojej duši, a moje telesné oči zostávajú otvorené, pretože som nikdy neupadla do extázy; vidím ich v bdelom stave.“(4) Hildegarda chápe štruktúru človeka ako prejav štruktúry vesmíru: skutočnosti, ktoré majú svoj pôvod a príčinu v Najsvätejšej Trojici. Vidí človeka tesne spojeného s celým stvorením a v jeho telesnosti „utkaného“ zo štyroch živlov. Všetko, čo je stvorené, počnúc vesmírom až po človeka, má odzrkadľovať Božiu harmóniu a súlad. Z tohto dôvodu sa Hildegarda osobitne venovala chorým, ktorí potrebovali pomoc k začleneniu sa do počiatkovej Božej harmónie. Preto sa starala o chorých, dávala im praktické rady, ako chorobám predchádzať alebo ich liečiť, spisovala recepty, pripravovala lieky a skúmala ich liečivé účinky. (1)

Okrem iného táto matka predstavená, je tiež prvou autorkou popisu presnej receptúry na výrobu piva.(5) V diele *Causae et Curae* sa ako jedna z mála autoriek venuje ľudskej sexualite. (2) Z harmónie bytia človeka vychádza aj harmónia hudby. „Hudbou sme spojení s harmóniou neba“. Hildegardina hudobná tvorba sa vymyká vtedajšiemu hudobnému štandardu a nedá sa jednoducho zaradiť do gregoriánskeho chorálu. Zvláštnosť jej hudby, podľa jej svedectva aj niektorých jej súčasníkov, vyplýva z inšpirovaného charakteru celej jej tvorby: „Rovnako som zložila a zaspievala piesne zároveň s melódiami ku cti Boha a svätých, hoci som sa nikdy neučila ani noty, ani spev.“ Najznámejšie adaptácie jej hudobných diel pochádzajú od súčasného hudobného zoskupenia *Sequentia*. (4)

Paracelsus, vlastným menom Philippus Aureolus Theophrastus von Hohenheim, pôsobil na prelome stredoveku a renesancie na začiatku 16. storočia. Narodil sa v rodine lekára, študoval v nemeckých, talianskych a francúzskych vysokých školách. On sám však tvrdí, že najviac si váži vedomosti získané pozorovaním prírody a obyčajných ľudí na svojich početných cestách po Európe.

„No, čo vám mám hovoriť, poznal som vyše osemdesiat roľníkov, ktorí priradili byliny k ochoreniam iba podľa ich tvaru a anatómie, a pred mojimi očami s nimi zázračne a dobre pomáhali“. Jeho dielo možno rozdeliť do šiestich kategórií: náuka o štyroch pilieroch liečebného umenia, náuka o ens (príčinách chorôb), náuka o dvoch možnostiach v liečbe, náuka o troch princípoch, náuka o kvintesencii, náuka o signatúrach.

Náuka o štyroch pilieroch liečebného umenia zahŕňa základ toho, čo by mal zvládať každý lekár. Je to filozofia, alchymia, astrológia a cnosť. Pod pojmom filozofia Paracelsus rozumie nielen klasickú filozofiu, ale je v nej zahrnutá aj náuka o prírode. Pod astronómiou chápe prepojenie človeka a prírody, podobne ako Hildegarda chápe človeka ako prejav štruktúry vesmíru. Alchymiu Paracelsus chápe ako veda, ktorá okrem iného odhaľuje a zvyšuje liečivé účinky rastlín a minerálov. Cnosť považuje za najdôležitejší z pilierov, na ktorom stoja všetky ostatné náuky. Pod cnosťou mieni integritu lekára a jeho zručnosti ústiace v dokonalú virtuozitu. Za najdôležitejšiu vlastnosť lekára považoval lásku k blížnemu, v ďalšom rade skromnosť, optimizmus a pokoru. Paracelsus ako prvý v stredoveku zaviedol diferenciálnu *diagnostiku na základe príčin ochorenia*. V dnešnej dobe je ťažké sa vžiť do myslenia stredoveku, v nasledujúcich riadkoch (pre stručnosť textu) sa pokúsim o priblíženie týchto pojmov hoci väčšina významu sa tým vytratí.

Rozoznával päť príčin ochorenia:

- 1. Ens astrale** - niečo ako dnešná humánna bioklimatológia, vplyv okolia na človeka.
- 2. Ens veneni** - na základe dlhodobého skúmania otráv u baníkov, tiež prijímanie nevhodnej stravy. Tu Paracelsus ako prvý v európskych dejinách popísal mechanicko-chemické procesy trávenia a ďalšie chemické premeny v tele človeka.
- 3. Ens naturale** - príčiny, ktoré vznikajú vnútorne, dnes by sme sem mohli zaradiť aj genetiku.
- 4. Ens spirituale** - psychické príčiny chorôb, rozdelil ľudí do štyroch kategórií na základe psychickej povahy – sangvinik, choleric, melancholik, flegmatik.
- 5. Ens Dei** - choroby dané od Boha, ktoré lekár nevie priamo liečiť, dnes tzv. nevyliciteľné ochorenia. Každá choroba teda môže mať päť príčin vzniku, to znamená že podľa Paracelsa existuje, napr. päť typov žltacky, päť typov moru a každá si vyžaduje iné liečenie.

Používal *sympatickú a antipatickú liečbu*, pričom tvrdil, že jedine sympatická liečba môže skutočne liečiť príčinu. Antipatická liečba pomáha na upokojenie akútneho stavu. Sympatická liečba znamená podobné liečiť podobným. Súčasná „mainstream“ medicína sa z pochopiteľných, hoci nelogických dôvodov zväčša od sympatickej liečby odklonila. Nové objavy vo fyzike a znovuobjavenie fraktálov v matematike hádam znovu ukážu dôležitosť tejto liečby.

Z filozofického hľadiska je veľmi zaujímavou *teória o signatúrach*. Paracelsus si položil otázku: Kto naučil prvého lekára liečiť? Možnou odpoveďou je klasická vývojová teória pokusu a omylu.

Druhou možnosťou je práve náuka o signatúrach, pričom tie sa samozrejme navzájom nevyklučujú. „Všetko, čo príroda rodí, utvára podľa podstaty danej cnosti.“ Náuka o signatúrach je v krátkosti náuka o lekárstve, v ktorom si na základe vonkajšku (farby a tvaru) vytvárame obraz o vnútrajšku (podstate a účinku). Napr. podobnosť tvaru listu (Pľúcnik lekársky) s nejakým orgánom (pľúcne laloky) alebo farby (červené hrozno) s telesnou tekutinou (krvou) dáva tušiť žiadúce liečivé účinky.

Túto náuku Paracelsus neobjavil prvý, bola známa už u Germánov, Keltov, Indov, Číňanov aj Tibetanov. Tiež ju používala aj Hildegarda. „Je chybou, keď sa v medicíne čerpajú vedomosti z počutia alebo z čítania. Je potrebné si položiť otázku: Ako sa učil ten prvý ? Ved' ten, ktorý učil jeho, učí aj nás“. (6),(7) Rovnako aj celá autentická filozofia odkazuje hlavne na individuálne poznávanie, ktoré je tým najväčším zážitkom.

LITERATÚRA

1. HILDEGARDA Z BINGENU. *Ptačí medicína*. 1.vydanie. Praha : Academia, 2013. 186 s. ISBN 978-80-200-2302-5.
2. Hildegarda z Bingenu, reholnice, mystička, vizionárka, skladateľka. [online]. [cit. 2016-12-12]. Dostupné na: <<http://revue.theofil.cz/krestanske-osobnosti-detail.php?clanek=55>>
3. FREUD, S. 2000. *Výklad snů*. Pelhřimov: Nová Tiskárna, 2000. 396 s. ISBN 8090191606.
4. KOCHOVÁ, U. *Hildegarda z Bingenu - zvěstovatelka lásky*. Praha : Marek Světlík - M.E.S.S. 144 s. ISBN 978-80-904659-3-0.
5. JUNG C.G. 2002. *Paracelsica*. Praha: Vyšehrad, 2002. 136 s. ISBN 80-7021-548-8.
6. KANT, I. 2001. *Kritika čistého rozumu*. Oikoymendh, 2001. 568 s. ISBN 8072980351.
7. LAIMAN, M. 2011. *Kniha Zohar*. Volvox Globator, 2011. 700 s. ISBN 9788072078318.
8. LAO C. 2003. *Tao Te Ting*. Darma Gaia, 2003. 274 s. ISBN 808685128.
9. OLAF RIPPE a kol. 2004. *Paracelsovo lékařství*. Volvox Globator, 2004. 420 s.
10. RÁDHAKRISHNAN, S. 1962. *Indická filosofie*. ČAV, 1962. 832 s.
11. Rýnská Sibyla a léčitelka. [online]. [cit. 2016-12-12]. Dostupné na: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123417216-svetci-a-svedci/208562211000011-hildegarda-z-bingenu/>>
12. TURANSKÝ, Š.: *Osobnost' dejín: Svätá Hildegarda z Bingenu*. [online]. [cit. 2014-02-02]. Dostupné na : <<http://www.zasvatenyzivot.sk/osobnost-dejin-svata-hildegarda-z-bingenu/>>

Kontaktné údaje

MUDr. Ján Štvrtina

Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky

Lekárska fakulta, UK v Bratislave

Sasinkova 2, 813 72 Bratislava